

PASJONSVISERE I NORSKE KIRKER

Tilstandsregistrering av ni malerier med samme motiv

Nina Kjølsten Jernæs

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel Pasjonsvisere i norske kirker Tilstandsregistrering av ni malerier med samme motiv	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 148/2015	Publiseringsdato 04.12.2015
	Prosjektnummer 1020083	Oppdragstidspunkt Feb. 2014- des. 2015
	Forsidebilde Detalj fra maleri i Strandebarm kirke. Foto: NIKU	
Forfatter(e) Nina Kjølse Jernæs	Sider 28	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Konservering	

Prosjektleder Nina Kjølse Jernæs
Prosjektmedarbeider(e)
Kvalitetssikrer Merete Winness

Oppdragsgiver(e) Riksantikvaren

<p>Sammendrag</p> <p>Malerier med motivet Pasjonsvisere finnes i norske og danske kirker, samt i private samlinger og på museer. Maleriene dateres til perioden 1730-1770. Opprinnelig har maleriene vært i private hjem og kirker. De har trolig vært en viktig del av mennesker hverdag i en periode på ca. 40 år. Lite fokus har vært på dette skandinaviske motivet, og derfor registreres alle malerier som finnes i norske kirker. Frem til nå er ni malerier tilstandsregistrert. Målet med prosjektet har vært å registrere tilstand og skadeårsak for å vurdere hvilke tiltak som er nødvendige for å sikre dette materialet for fortsatt bruk i kirkene. Tilstanden skal brukes til å planlegge konservering av inventar og kunst i kirkene.</p>
--

Emneord Kirkekunst, lærretsmalerier, 1700-tallet, tilstand, konservering
---

Avdelingsleder

Merete Winness

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn og mål for prosjektet.....	7
1.1	I hvilke norske kirker finnes maleriene med motivet Pasjonsvisere?	7
2	Pasjonsvisere- et skandinavisk fenomen.....	8
2.1	Motivet	8
3	Tilstandsregistrering 2014-2015.....	8
3.1	Asak kirke.....	9
3.2	Drøbak kirke	10
3.3	Haug kirke.....	11
3.4	Tranby kirke.....	13
3.5	Høyjord stavkirke.....	14
3.6	Langestrand kirke	16
3.7	Skånevik kirke	17
3.8	Strandebarm kirke.....	18
3.9	Vassenden kirkesenter	19
4	Sammendrag av tilstandsregistreringen og anbefalte tiltak	20
4.1	Tilstand 3: Behov for konservering, forslag til tiltak.....	21
4.2	Tilstand 2: Behov for konservering, forslag til tiltak.....	21
4.3	Tilstand 1: Behov for konservering, forslag til tiltak.....	21
4.4	Tilstand 0: Behov for konservering, forslag til tiltak.....	21
5	Kilder.....	22
6	Vedlegg 1 Fotografier av detaljer	22
6.1	Eksempler på malingutfall og slitasje i malinglaget	22
6.2	Eksempler på ustabil lerret	24
6.3	Eksempler på originale detaljer.....	25
6.4	Eksempler på informasjon ved bruk av UV-belysning.....	26
6.5	Eksempler på behov for nytt oppheng.....	27
6.6	Eksempler på plassering i kirkene	27

1 Bakgrunn og mål for prosjektet

Motivet Pasjonsvisere viser Kristus lidelseshistorie, og som maleri finnes dette motivet i Norge og Danmark. Hittil vet man om ca. 30 versjoner i Norge, hvor ni av dem er i norske kirker. Med utgangspunkt i de daterte maleriene, er det grunn til å tro at dette fenomenet var avgrenset til perioden 1730-1770¹. Det er spesielt at et motiv produseres med en slik geografisk og tidsmessig avgrensning, og sjeldenheten gjør at det bør rettes fokus mot disse maleriene som er i norske kirker.

I 2014 ble fire kirker på Østlandet befart av NIKU. I januar 2015 søkte undertegnede Riksantikvaren om å få støtte til å befare tre malerier med samme motiv situert på Vestlandet. Målet med befaringsene var å tilstandsregistrere maleriene. Ved tilstandsregistreringen ble det utført en grundig undersøkelse med feltmikroskop, ultrafiolett belysning (UV- belysning) og prøvetaking ved behov. Ved tilstandsregistreringen ble det vurdert hvilke tiltak som er nødvendige for å sikre dette materialet for fortsatt bruk i kirkene. Tilstandsregistreringen skal brukes til å planlegge konservering av inventar og kunst i kirker. Alle fotografiene i rapporten er tatt av NIKU.

Følgende data skal registreres:

- mål
- tilstandsbeskrivelse i prosa (beskrivelse av bevaringstilstand og konserveringstilstand)
- tilstandsbeskrivelse registrert med tallverdiene 0 - 3, der 0 betyr god tilstand, ingen tiltak nødvendig, 1 betyr svake symptomer, bør overvåkes, eventuelt behandles i kirken, 2 betyr dårlig tilstand, behandling (konsolidering) anbefales, og 3 betyr at behandling (konsolidering) bør utføres snarest mulig av hensyn til fortsatt bevaring.
- skadeårsak
- dokumentasjon av tidligere behandling av Pasjonsvisere. Riksantikvarens arkiv og «restaureringsprotokoll for Riksantikvarens konserveringsatelier», er gjennomgått.

1.1 I hvilke norske kirker finnes maleriene med motivet Pasjonsvisere?

Det finnes ingen komplett oversikt over hvor de ulike versjonene av Pasjonsvisere befinner seg. Undertegnede har laget en oversikt over maleriene i norske kirker, og den er foreløpig ikke utelukkende:

1. Asak kirke, Halden i Østfold	6. Langestrand kirke, Larvik i Vestfold
2. Drøbak kirke, Akershus	7. Skånevik kirke, Etne i Hardanger
3. Haug kirke, Ringerike i Buskerud	8. Strandebarm kirke, Kvam i Hardanger
4. Tranby kirke, Lier i Buskerud	9. Vassenden kirkesenter, Jølster i Sogn og Fjordane
5. Høyjord stavkirke, Andebu i Vestfold	

¹ von Achen, H. (2005): *"The Passion Clock"-a Lutheran "Way of the Cross": Reflections on a Popular Motif in early Eighteenth-century Scandinavian Religious Imagery.* I E. Østrem, M. Birkedal Bruun, N.H. Petersen and J. Fleischer (red.), *Genre and Ritual: The Cultural Heritage of Medieval Rituals*, København: Museum Tusulanum Press, s. 120.

2 Pasjonsvisere- et skandinavisk fenomen

Maleriene finnes som nevnt kun i Norge og i Danmark. I tillegg til de ni versjonene av Pasjonsvisere som finnes i norske kirker, finnes også motivet i museumssamlinger og i privat eie. Opprinnelig har maleriene vært i private hjem og i kirker². De har trolig vært en viktig del av mange menneskers hverdag i en periode på 40 år, ca. 1730-1770³, samt vært tilgjengelige for ettertiden. Tresnitt med lignende motiv er å finne i Sverige, Danmark og Norge, men alle er produsert i Sverige på et senere tidspunkt⁴. Men siden maleriene er så like, finnes det trolig et forlegg som enda ikke er kjent⁵. På grunn av denne begrensede tilgangen til dette motivet, så kan det kalles et skandinavisk fenomen.

2.1 Motivet

Motivet inneholder mye tekst som er like viktig som det malte bildet. Det er bibelsitater samt utdrag fra salmer som gjengis i maleriet. Beskrivelse av motivet nedenfor er hentet fra Jernæs, Andersen 2014, s. 22-23:

Pasjonsvisere fremstiller Kristus på korset omsluttet av et halvsirkulært skriftbånd som avsluttes over korsarmene. Halvsirkelen er som en urskive med 12 timer, fra VI til VI. Utenfor halvsirkelen ligger 13 medaljonger koblet til hvert sitt romertall. Medaljongene viser scener fra Kristi lidelseshistorie som regel fremstilt i små silhuetter. Den korsfestede Kristus er omgitt av en stråleglans og strålene er som visere som peker mot hvert sitt romertall. Dette svarer til den jødiske dag på 12 timer, hvor den første time på dagen begynner kl. 6 om morgenen og avsluttes den tolvte time, kl. 6 om kvelden⁶. Hver stråleviser har i de fleste tilfeller en tekst som beskriver hvert medaljongmotiv: VI: "stilt for Caiphas", VII: "staar for det Jødiske raad", VIII: "hudstrøgen", IX: "bespottet", X: "torne-kronet", XI: "stilt for Herodes", XII: "Dømt", I: "bar sit kors", II: "beder for sine fiender", III: "trøster røveren og sin moder", IIII: "oppgiver sin aand", V: "tage af korset", VI: "begraven".

3 Tilstandsregistrering 2014-2015

Tilstandsbeskrivelsen av maleriene er sammendrag basert på registreringer utført i kirkene⁷. Rekkefølgen er listet geografisk fra øst mot vest. Alle fotografiene er tatt samme dato som tilstandsregistreringen ble utført med mindre annet er beskrevet. For hvert maleri beskrives først tilstandskategori, så lysmål og kort beskrivelse, deretter tilstand fra bunnmateriale og oppover i

² Av malerier som finnes på museer, er ofte kirker nevnt som giver eller maleriets tidligere proveniens. Kirkenes malerier er ofte gitt i gave av privatpersoner, og kan enten ha blitt bestilt og betalt av giveren, eller at giveren har hatt maleriet hengende i eget hjem i forkant av eierskiftet.

³ Jernæs, N.K., Andersen, E. (2014): *Skandinaviske Pasjonsvisere i norske kirker. Hvilket utgangspunkt har vi for å ivareta denne kulturhistoriske arven?* I Meddelelser om konservering, nr. 1/2014, København: Nordisk konservatorforbund

⁴ Disse finnes på Norsk Folkemuseum, Nasjonalmuseet i København, Nordiska Museet i Stockholm (datert 1852), Uppsala Universitetsbibliotek (2 eksemplarer, ett av dem datert 1850).

⁵ Andersen, E., Jernæs, N.K. (2015): *Passion Clocks in Norwegian Churches. Iconography and state of conservation.* European Journal of Science and Technology, Vol. 11:2, s. 120.

⁶ von Achen (2010): *"Kom steenigt Hierte see..." Andaktsmotivene "Christian IVs syn" og "Pasjonsviseren" og luthersk pasjonsfromhet i det 17. og 18. århundres Danmark-Norge*, i A. B. Amundsen and H. Laugerud (red.) *Religiøs tro og praksis i den dansk-norske helstat fra reformasjonen til opplysningstid, ca. 1500-1814*, Bergen: Universitetet i Bergen, s. 91. von Achen 2005: 9-10.

⁷ Rådata av registreringene oppbevares på NIKU.

strukturen inndelt slik: pynteramme og blindramme, lerret, malinglag, overflate, oppheng. Til slutt beskrives skadeårsaker i den grad det er mulig å si noe dette.

3.1 Asak kirke

Pasjonsviser, Asak kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 13.2.2014

Tilstandskategori: 2

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 73 x 63 x 5,5 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser naivistisk malt, monokrom blå bakgrunn og monokrom grønn forgrunn.

Pynteramme og blindramme: Sekundær pynteramme. Ny blindramme med kiler.

Lerret: Lerretet er skåret til og kantdublert. En skade i lerretet er reparert rett over korset.

Malinglag: Originale overflater: karnasjon, deler av den blå bakgrunnen rundt Kristus inkludert stråler med skrift, figurer i medaljonger, dekorasjoner rundt ovale skriftfelt, fugl med skriftfane, Moses. Ellers er maleriet overmalt, som tydelig vises i ultrafiolett belysning (se kap. 6.4. fotografier). Noe løs maling ved fuglen og i medaljongen IX. Noe malingutfall ved teksten Caiphias, Kristus' ansikt og høyre arm, og ved medaljonger V og VIII.

Overflate: Matt overflate, ingen ferniss. Noe skitten overflate.

Oppheng: To øyeskruer skrudd i blindrammen.

Skadeårsak: Tykke malinglag av ukjent malemedium over originalt tynne lag med olje gjør at det trolig oppstår spenninger på overflaten. Dagens tilstand er et resultat av tidligere restaurering. Ingen dokumentasjon er funnet angående tidligere restaurering av dette maleriet.

3.2 Drøbak kirke

Pasjonsviser, Drøbak kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 13.2.2014

Tilstandskategori: 3

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 79 x 60 x 4 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser naivistisk malt, med grønn forgrunn, todelt blå bakgrunn.

Pynteramme og blindramme: På grunn av et løst dubleringslerret som er stiftet til pynterammens bakside (loose-lining) er det ikke mulig å se blindrammen. Pynterammen er trolig ikke original.

Lerret: Trolig tre lag med lerret: Vevd lerret klebet opp på lerret i tillegg til loose-lining som er stiftet til pynterammens bakside. Dette hindrer innsyn fra baksiden. Lerretet har mange store rifter og hull som er reparert ved en tidligere restaurering, tidspunkt uvisst. Skjøtene i skadene på lerretet overlapper og danner flere bukler (se kap. 6.2. fotografi). Videre beskrives skader hvor noen er reparert, men alle er godt synlige. Rift over hodet; korset: lengde 3 cm. Til venstre for korset, buet i

nedre kant og uregelmessig i øvre kant: lengde til sammen 39,5 cm. Venstre korsarm: speilvendt L-form: lengde 6 cm. Skade venstre nedre halvdel: 2-delt: lengde ca 28 cm og 30 cm. Horisontal skade fra høyre billedkant inn til medaljong II: 11,5 cm.

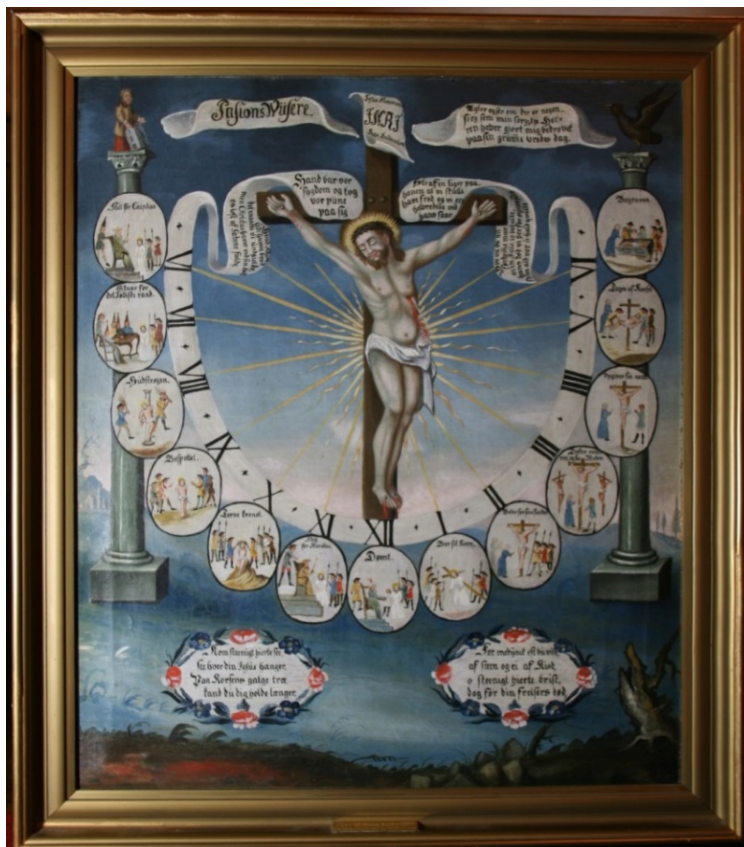
Malinglag: Store deler av maleriet er overmalt, spor av original maling under. Noe løs maling rundt skadene. Tykke kittinger har sprukket opp og viser kittets hvitfarge og bidrar sterkt til ujevnheter i overflaten. Tidligere reparasjoner utført er ikke til fordel for det estetiske uttrykket og forringer maleriets opprinnelige utseende.

Overflate: Gulnet, nedbrutt og relativ tykk ferniss. Noe skitten.

Oppheng: To øyeskruer festet til pynterammen.

Skadeårsaker: Maleriet har trolig blitt utsatt for kraftig håndtering og/ eller ugunstig oppbevaring. De kraftige overmalingene er trolig en konsekvens av store rifter og hull i lerretet. Ingen dokumentasjon er funnet angående tidligere restaurering av dette maleriet.

3.3 Haug kirke

Pasjonsviser, Haug kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 20.10.2015

Tilstandskategori: 0

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: Lysmål 81,5 x 68 x 4 cm (dybde pynteramme). Maleriet skiller seg fra de andre Pasjonsvisere, men ligner maleriet fra Tranby kirke. De er malt av samme maler. Utstrakt fargebruk, blant annet med medaljongene i farger, landskap i bakgrunnen og flere detaljer i forgrunn og de bølgede strålene ut fra Kristus' kropp. Pasjonsviseren er malt av E. G. Tunmark. På forsiden er maleriet signert og datert: *Oxne. D: IX. Febr. 1763 EGT:m*

Pynteramme og blindramme: Sekundær pynteramme, nederst en plakett med påskrift: *Gave til Haug kirke 1982. Fra Hans J. Gundersby og Marit G. Løvås*. Pynterammen kan ha blitt montert da maleriet ble gitt til kirken i 1982. Forgylt og profilert. Original blindramme uten kiler festet til pynteramme med to skruer på skrå i nederste del av rammen, og bøyde spiker på langsiden og øvre del.

Lerret: Original oppspenning med håndsmidde jernstifter. God oppspenning, svært få ujevnheter i lerretet. Fremmedlegeme mellom lerret og blindramme i nedre venstre hjørne fra forsiden.

Malinglag: Spor av overrensing i figurer i medaljonger: spesielt oker og blågrå farger på klær i medaljonger har synlig slitasje (se kap. 6.1. fotografi). Ikke tegn til løs maling eller avskallinger. Noen avflakinger fra øverste, blå malinglag i detaljer på blå blomst ved skriftmedaljongene, men ingen løs maling (se kap. 6.1. fotografi).

Overflate: Noe gulnet ferniss. Grønlig fluorescerende ferniss i UV-belysning som antyder bruk av en naturlig harpiks. Trolig noen retusjer/ overmalinger som sees som rosa skyer nærmest horisonten. Disse skilte seg ut fra overflaten i UV-belysning.

Observasjoner av ferniss- og malinglag indikerer at maleriet har gjennomgått en rens, med retusjering og ny ferniss, for relativt kort tid siden. Det er mulig arbeidet ble utført da maleriet fikk ny ramme og ble gitt til kirken i 1982, men det er ikke funnet noen rapport på dette arbeidet.

Oppheng: To øyeskruer i pynterammen med tynt naturtau. Dette har blitt sprøtt, og er fliset opp (se kap. 6.5. fotografi). Maleriet bør få nytt oppheng.

Skadeårsaker: Ingen

3.4 Tranby kirke

Pasjonsviser, Tranby kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 14.2.2014

Tilstandskategori: 1

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 86 x 70 x 3,5 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser som motivmessig skiller seg ut fra de andre tilstandsregistrerte maleriene med samme motiv. Ligner maleriet i Haug kirke. Signert og datert: *Anno 1764 Tunmarck*.

Pynteramme og blindramme: Forgylt pynteramme bestående av halvstaff. Muligens original, restaurert i senere tid. Ved visuell undersøkelse ser det ut til at det er muggdannelse på blindrammens bakside. Blindrammen har en lapp påklistret: *Restaurert ved Riksantikvarens restaureringsatelier*.

Lerret: I god stand etter restaurering i 1967⁸. Voksdublert. Ingen nye strukturelle skader i lerret. Mugg som er på blindrammen ligger inntil lerretet.

Malinglag: To-lagsgrundering, der første grundering er mørk/ sort, mens andre grundering er rød. Maleriet skiller seg slik ut fra de andre Pasjonsvisere som har rød grundering. Synlige hjelpelinjer til å male skriftfeltene (se kap. 6.3. fotografi). Maleriet har en del retusjer som har endret seg noe fargemessig, ellers i god stand (se kap. 6.4. fotografi i UV- belysning).

Overflate: Noe gulnet fenniss.

Oppheng: Ett feste i blindrammen med tau til å henge på veggkroken.

⁸ Norstedt, T. 1967: *A 50 Tranby kirke. Restaureringsrapport*. Riksantikvarens arkiv.

Skadeårsaker: Dagens plassering mot en yttervegg i mur kan ha forårsaket tilløp til muggvekst på grunn av fuktig bakside.

3.5 Høyjord stavkirke

Pasjonsviser, Høyjord stavkirke.

Tidligere tilstandsregistrert av NIKU i 2006, med tilstandskategori 1⁹. I 2006 lød registreringen slik: *Maleri «Jesu lidelseshistorie». Henger i sakristi. 1700-tallet. Olje på lerret. Udublert, original oppspenning. Har trolig vært rensset, ingen retusjer (?). Trenger nytt oppheng. Fiber etter vaskeklut. Anbefaling: Bruk antistatisk støvkost på kunst og dekor, og kun på objekter som er i god stand. [...] Maleriene i sakristiet trenger nytt oppheng. Utføres av malerikonservator [...].*

Dato for tilstandsregistrering: 15.10.2015

Tilstandskategori: 2

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 79,5 x 67 x 3 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser naivistisk malt med blå bakgrunn gradert fra lyst nederst til mørk øverst, grønn forgrunn som også er noe gradert (se kap 6.3. fotografi detalj).

Pynteramme og blindramme: Tidligere forgylt pynteramme, spor av underliggende forgylling på skadede områder, overmalt brun. Blindramme og pynteramme er originale. Noen skader ned til treverket på pynteramme, særlig i hjørnene som er sammenføydd med kiler. Smuss mellom

⁹ Stein, M., 2006: Rapport Kunst og inventar 72/2006 Tilstandsregistrering av kunst og inventar i fire stavkirker: Røldal, Eidsborg, Heddal og Høyjord. NIKU 2006, s. 35- 39.

blindramme og lerret. Pynterammen og blindrammen og slått seg kraftig (vridd i diagonale hjørner, nedre venstre og øvre høyre hjørnet).

Lerret: Stort sett god tilstand på lerret. Stram oppspenning. To små hull gjennom lerretet øverst og nederst på forsidenes venstre side på grunn av pluggene som fester blindrammen sammen. Limsøl på baksidens venstre side. Grundering har trukket gjennom lerretet flere steder. Fuktskjolder i nedre kant mot blindramme. Noen deformasjoner i lerretet i maleriets øvre del. Mulig det er noen fremmedlegemer kilt fast mellom lerret og blindramme i øvre del.

Malinglag: Malingutfall som følger blindrammekanten. Malingen er noe sprø, stedvis cupping knyttet til områder med malingtap (se kap. 6.1. fotografi). Et område med malingtap over Kristus' venstre hånd. Her er også malingen meget sprø og noe er løst. Gule blomster rundt skriftmedaljongene: løsnet maling fra øverste malinglag og viser underliggende hvit maling renere enn omkringliggende maling. Malingutfall er av nyere og eldre dato.

Overflate: Spor av penselstrøk med ferniss synlig i UV- belysning. Rester av fluorescerende ferniss stedvis langs rammekanten. Ut fra glans på maleriet er det ikke mulig å se fernissen, da den trolig er meget nedbrutt. Overflaten er skitten og gir maleriet et mørkt utseende. Mørk flekk på forsidenes høyre side, samsvarer med limet som er sølt på baksiden. Et riss har laget en lys stripe tvers over Kristusfiguren, måler 45 cm lang. Risset har ikke skadet malinglaget, men har trolig forstyrret rester av ferniss og/ eller tatt med seg skitt slik at den fremstår som en lys stripe. Fiber fra klut på overflaten. Noen små, hvite prikker stedvis på overflaten som muligens er søl fra maling av interiør.

Oppheng: I 2006 ble det anbefalt at maleriene i sakristiet (Pasjonsvisere og maleriet *Fotvasking*) hadde behov for nytt oppheng¹⁰. På befaringen i 2015 ble det opplyst av en kirkeansatt at i løpet av det siste året hadde maleriet falt ned fra veggen grunnet slitasje på tauet som bærer maleriets vekt¹¹. I dag har maleriet samme tauet, med flere knuter (se kap. 6.5. fotografi).

Skadeårsaker: Med en stråleovn plassert 90 cm under den ene halvdel av maleriet, kan trolig skader på blindramme og lerret knyttes til plassering av maleriet (se kap. 6.6. fotografi). I sakristiet står det konstant varme på ca. 23 °C, og siden relativ fuktighet ikke er regulert, kan trolig maleriet til tider lide av tørt klima.

---

¹⁰ Stein, M., 2006: Rapport Kunst og inventar 72/2006 Tilstandsregistrering av kunst og inventar i fire stavkirker: Røldal, Eidsborg, Heddal og Høyjord. NIKU 2006, s. 36.

¹¹ Samtale med kirkeansatt den 15.10.2015.

3.6 Langestrand kirke

Pasjonsviser, Langestrand kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 14.2.2014

Tilstandskategori: 0

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 78,5 x 66,5 x 3 cm (dybde pynteramme). Originale malinglag synlig med modellert bakgrunn i lyserød, lyseblå og mørkeblå (se kap. 6.3. fotografi). Påskrift nederst på maleriet: *Givet av Knud Mørch A 1752*. Konservert i 2011 av Haugar Vestfold Kunstmuseum¹².

Pynteramme og blindramme: Pynteramme trolig original. Ny blindramme fra 2011 med kiler med nye beslag til rammen.

Lerret: Lerretet ble kantdublert og riftreparert i 2011; rift 5,5 cm lang i speilvendt L-form. I dag har lerretet stabil tilstand.

Malinglag: Noen gamle retusjer som har eldet annerledes enn originale farger i medaljong II. Noen endringer i originale farger (noe falmet) i mørk blå, høyre side ved fuglen. Malingutfall ned til lerretet ved gul blomst rundt høyre ovale skriftfelt. Ellers i meget god stand.

Overflate: Ny ferniss i 2011. Noen glansforskjeller; lys blå er mattere enn omkringliggende flater.

Oppheng: To beslag med nye øyeskruer festet til blindrammen, maleriet henger i et tau.

Skadeårsaker: Ingen skader.

¹² Draugedalen, I. 2011: *Rapport, Pasjonsviser*. Haugar Vestfold Kunstmuseum.

3.7 Skånevik kirke

Pasjonsviser, Skånevik kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 27.3.2015

Tilstandskategori: 3

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 82 x 66 x 3 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser naivistisk malt, med grønn forgrunn, blå bakgrunn. Lys blå ved horisonten som blir gradvis mørkere.

Pynteramme og blindramme: Original pynteramme og blindramme. Original oppspenning, ingen tidligere konservering eller restaurering er utført. Blindramme uten kiler.

Lerret: Noe slakt oppspent, ustabil. Ganske plant, lite deformasjoner, kun i sammenheng med trykk fra blindrammen. Grundering stedvis trukket gjennom lerret til bakside (venstre side). Hvitt søl på baksiden (fra hvitting av vegg?). Fire hull: Det største hullet (halvsirkel med diameter 4 cm) i nederste venstre hjørne er forsøkt teipet på baksiden med blank pakketeip (se kap. 6.2. fotografi). Mindre hull ved Kristus' venstre arm og ett hull ved fuglen i maleriets høres side. Ett hull ved Moses, og ett i maleriets nedre, venstre hjørne ved blomsteroval. I tillegg er det små hull fra tegnestifter eller lignende.

Malinglag: Stor forskjell i krakeleringsmønstre med og uten blindramme bak lerretet. Malingutfall langs blindrammens kant og små områder stedvis over hele maleriet. Omfattende krakeleringsmønster, særlig i høyre, øvre halvdel. Tynne malingstrøk, grundering sees gjennom grønn bakgrunn. Løs maling i områder hvor det er skålformede oppskallinger og avskallinger.

Overflate: Ingen tegn til UV-refleksjon av noen ferniss.

Oppheng: En håndsmidd spiker med tauløkke.

Skadeårsaker: To av hullene i lerretet har tegn på mekaniske skader kombinert med slitasje som skadeårsak: mye malingutfall rundt hullene (Kristus venstre overarm og fuglens bryst). To hull er mekaniske skader (ved Moses og nedre venstre hjørne ved blomsteroval). Generell aldring og nedbrytning som en konsekvens av direkte sollys.

3.8 Strandebarm kirke

Pasjonsviser, Strandebarm kirke.

Dato for tilstandsregistrering: 26.3.2015

Tilstandskategori: 1

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: 87 x 73,5 x 4 cm (dybde pynteramme). Pasjonsviser naivistisk malt, med grønn forgrunn, blå bakgrunn. Lys blå ved horisonten som blir gradvis mørkere.

Pynteramme og blindramme: Stabil pynteramme og blindramme. Trolig original profilert pynteramme, forgylt og malt sort. Blindramme av nyere dato.

Lerret: Stabil tilstand. Lerretet er klebet på trefiberplate med bakside kledd med brunt papir (marouflage). Påskrift Qvale 1950¹³. Helt flatt uten lerretsstruktur.

Malinglag: Ingen løs maling. Ujevnheter i lerret på venstre langsida, det er mulig det har kommet noe mellom lerret og plate ved oppklebing. Tidligere skader ned til lerret og til grundering, slitaskader og stedvis mindre malingutfall. Blindrammeavtrykk på forsiden fra før restaurering 1950. Retusjene har endret farge.

Overflate: Tynn ferniss, ikke særlig nedbrutt eller gulnet. Tydelige penselstrøk med en tynn, naturlig harpiksferniss er synlig i UV-belysning.

Oppheng: To øyeskruer skrudd i pynterammen som henges i to krokar på veggen.

Skadeårsaker: Maleriet bør holdes øye med på grunn av eventuell syreholdig bakplate kan endre lerretets tilstand. Endrede retusjer.

3.9 Vassenden kirkesenter

Pasjonsviser, Vassenden kirke

Dato for tilstandsregistrering: 26.10.2015

Tilstandskategori: 0

¹³ Fotografier før og etter restaurering finnes i Riksantikvarens arkiv, samt årstall og kort beskrivelse av restaureringen er gjengitt i Riksantikvarens restaureringsprotokoll side 95: Ove Kvale 1950: «Klebet opp, renset, spent, flekket».

Lysmål og kort beskrivelse av motiv: Lysmål: 74,5 x 70 x 2,5 cm (dybde pynteramme). Litt annerledes format enn andre Pasjonsvisere. Pasjonsviser naivistisk malt, med grønn forgrunn, blå bakgrunn. Lys blå ved horisonten som blir gradvis mørkere. Restaurert av B. Kaland i perioden 2000-2001 i forkant av overrekkelsen fra privat eier til kirken¹⁴. Ingen rapport er funnet om arbeidet som ble utført.

Pynteramme og blindramme: Pynteramme trolig original. Originalt forgylt med profilert, rød innerlist. Forgyllingen overmalt i sort. Rester etter maskeringsteip langs kantene. Ny kileblindramme i furu med stemplet «Rødskog». Blindrammen er påskjøtt på baksiden på maleriets øvre og høyre side for å øke størrelsen. Blindrammen er montert til pynterammen med fire nye beslag, to oppe og to nede.

Lerret: Lerretet er kantdublert og har en ny oppspenning festet til blindrammen med stifter. Dubleringslerretet er limt fast til blindrammen. Originallerretet er helt og har ingen rifter eller hull. Det er noen ujevnheter i maleriets øvre, høyre hjørne på grunn av noe lokal, slakk oppspenning. Den nye fernissen er synlig fra baksiden fordi den stedvis har trengt gjennom det tynne lerretet. Særlig kan dette sees i korsets form og nedre del av blå bakgrunn over klokkebåndet. Støv og spindelvev på horisontale flater.

Malinglag: Tidligere avskallinger er ikke kittet, kun malt inn. Noe av skriften er trolig lettløselig og har blitt rensert bort, særlig i overskriften. Det er stedvis malingutfall, særlig langs kanten, men det ble ikke funnet noe løs maling.

Overflate: Ny ferniss. I et område til venstre for Kristusfigur er det krakelering i malinglaget som gir en matt flekk. Fra baksiden kan en se at ingen ferniss er trukket gjennom malinglaget.

Oppheng: Skruer i blindramme med tynn ståltråd til oppheng.

Skadeårsaker: Ingen åpenbare skadeårsaker.

4 Sammendrag av tilstandsregistreringen og anbefalte tiltak

Kirke	Dato for tilstandsregistrering	Tilstands kategori 0-3
Drøbak kirke	13.2.2014	3
Skånevik kirke	27.3.2015	3
Asak kirke	13.2.2014	2
Høyjord stavkirke	15.10.2015	2
Tranby kirke	14.2.2014	1
Strandebarm kirke	26.3.2015	1
Langestrand kirke	14.2.2014	0
Haug kirke	20.10.2015	0 Behov for nytt oppheng
Vassenden kirkesenter	26.10.2015	0

¹⁴ Opplysning fra giver av Pasjonsviser til kirken per telefon 24. 11.2015.

Pasjonsvisere som finnes i Haug, Tranby, Høyjord, Langestrand, Skånevik og Vassenden er de versjoner med mest originale overflate og som har blitt lite endret på grunn av tidligere restaureringer. Disse er tilstandskategorisert fra 0-3. De andre tre versjonene (Asak, Drøbak og Strandebarm) er enten delvis overmalt eller har gjennomgått store strukturelle endringer.

4.1 Tilstand 3: Behov for konservering, forslag til tiltak

Av malerier med tilstandskategori 3 har malerier fra Drøbak og Skånevik behov for behandling snarest mulig. Originalt lerret på Drøbakmaleriet er utfordrende å si noe detaljert om da det ikke var mulig å undersøke annet enn fra forsiden. Men begge maleriene har ustabile underlag med behov for behandling. Drøbakversjonen har mye oppsprukket kitting, mens Skånevik har flere hull i lerretet. Det er stedvis løs maling på begge.

Forslag til tiltak: Løs maling festes med et egnet materiale. Strukturelle skader i lerretet utbedres. Maleriene har behov for overflaterens, mens det må vurderes om Drøbakmaleriet bør ha fernissen fjernet for å utbedre eventuelle andre skader. Skader kittes og retusjeres, og de bør få en ny ferniss. Det er mulighet for at det er gjort endringer i motivet på maleriet i Drøbak, og et røntgenfotografi av maleriet ville kunne gi mer informasjon om motiv og tilstand på originalt malinglag. Det må vurderes om maleriene bør få plate eller duk festet på baksiden for å senke påvirkninger av endringer i klima samt hindre støv i komme til fra baksiden.

4.2 Tilstand 2: Behov for konservering, forslag til tiltak

Malerier med tilstandskategori 2 finner vi maleriene i Asak kirke og Høyjord stavkirke. Begge maleriene har noe løs maling.

Forslag til tiltak: Løs maling festes med et egnet materiale. Det anbefales at begge maleriene renses for overflatesmuss. Skadeområder kittes og retusjeres. Det er mulig at maleriet i Høyjord stavkirke har behov for stedvis regenerering av fernissen for å gjøre en ripe på overflaten mindre skjemmende. Maleriet i Høyjord trenger nytt oppheng for å hindre at det faller ned fra veggen igjen, og det bør vurderes ny plassering for å hindre videre klimaskader på pynteramme, blindramme og maleri.

4.3 Tilstand 1: Behov for konservering, forslag til tiltak

For tilstandskategori 1 er det kun behov for overvåking, ingen umiddelbar konservering nødvendig. For Tranby vil det si at utviklende muggetilvekst på baksiden bør overvåkes, og det vil på sikt være behov for å gjøre noe med de estetiske endringene av gulnet ferniss og retusjenes fargeendring.

Strandebarm kirke sitt maleri er i stabil tilstand, men det bør overvåkes grunnet mulig syreholdig treplate på lerretets bakside.

4.4 Tilstand 0: Behov for konservering, forslag til tiltak

I utgangspunktet har maleriene med tilstandskategori 0 ikke behov for konservering, men maleriet i Haug kirke har behov for nytt oppheng.

5 Kilder

Andersen, E., Jernæs, N.K. (2015): *Passion Clocks in Norwegian Churches. Iconography and state of conservation*. European Journal of Science and Technology, Vol. 11:2. Academic Organisation for Environmental Engineering and Sustainable Development

Draugedalen, I. 2011: *Rapport, Pasjonsviser*. Haugar Vestfold Kunstmuseum.

Jernæs, N.K., Andersen, E. (2014): *Skandinaviske Pasjonsvisere i norske kirker. Hvilket utgangspunkt har vi for å ivareta denne kulturhistoriske arven?* I Meddelelser om konservering, nr. 1/2014, København: Nordisk konservatorforbund.

Norstedt, T. 1967: *A 50 Tranby kirke. Restaureringsrapport*. Riksantikvarens arkiv.

Stein, M., 2006: Rapport Kunst og inventar 72/2006 Tilstandsregistrering av kunst og inventar i fire stavkirker: Røldal, Eidsborg, Heddal og Høyjord. NIKU 2006.

von Achen, H. (2005): *“The Passion Clock”-a Lutheran “Way of the Cross”- Reflections on a Popular Motif in early Eighteenth-century Scandinavian Religious Imagery*. I E. Østrem, M. Birkedal Bruun, N.H. Petersen and J. Fleischer (red.), *Genre and Ritual: The Cultural Heritage of Medieval Rituals*, København: Museum Tusulanum Press.

von Achen (2010): *“Kom steenigt Hierte see...” Andaktsmotivene “Christian IVs syn” og “Pasjonsviseren” og luthersk pasjonsfromhet i det 17. og 18. århundres Danmark-Norge*, i A. B. Amundsen and H. Laugerud (red.) *Religiøs tro og praksis i den dansk-norske helstat fra reformasjonen til opplysningstid, ca. 1500-1814*, Bergen: Universitetet i Bergen.

6 Vedlegg 1 Fotografier av detaljer

6.1 Eksempler på malingutfall og slitasje i malinglaget

Pasjonsviser, Høyjord kirke: Detaljopptak. Malingutfall i det øvre, høyre hjørnet.

Pasjonsviser, Haug kirke: Detalj av ovalt skriftfelt i nedre, venstre hjørne. Det blå malinglaget har mistet heft til underlaget.

Pasjonsviser, Haug kirke: Spor av overrensing i figurer i medaljonger: spesielt oker og blågrå farger på klær i medaljonger har synlig slitasje.

6.2 Eksempler på ustabil lerret

Pasjonsviser, Skånevik kirke: Hull i lerretet, nedre venstre hjørne.

Pasjonsviser fra Drøbak kirke. Sidelys viser deformasjonene i lerretet grunnet store flenger som er reparert.

6.3 Eksempler på originale detaljer

Pasjonsviser, Tranby kirke. Detalj av medaljongen «Dømt», der hjelpelinjer til skriften er synlig. Dette sees flere steder i maleriet, og også andre versjoner som E. G. Tunmarck har malt.

Pasjonsviser, Langestrand kirke. Detalj av Kristus' føtter. Her sees fine strekdetaljer på tærne, samt en modellert overgang fra lyserød til lyseblå i bakgrunnen.

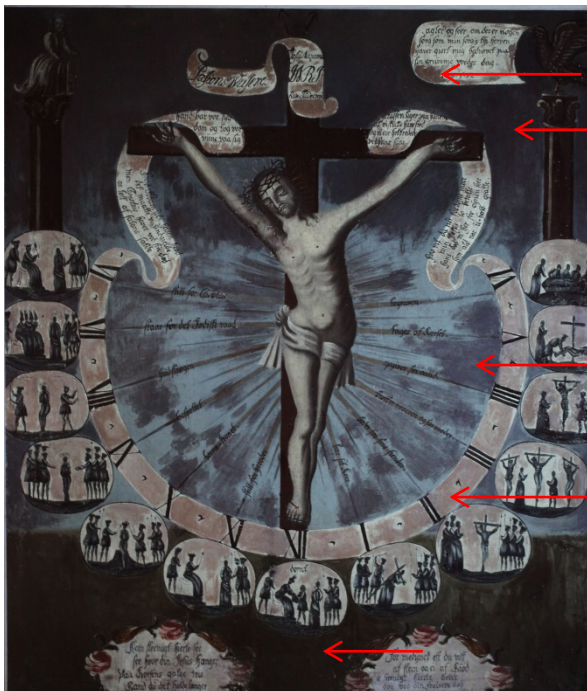

Pasjonsviser, Høyjord kirke. Tall VI: Stilt for Caiphaz: dette er likt alle andre Pasjonsvisere (bortsett fra Drøbak: Anklaget)

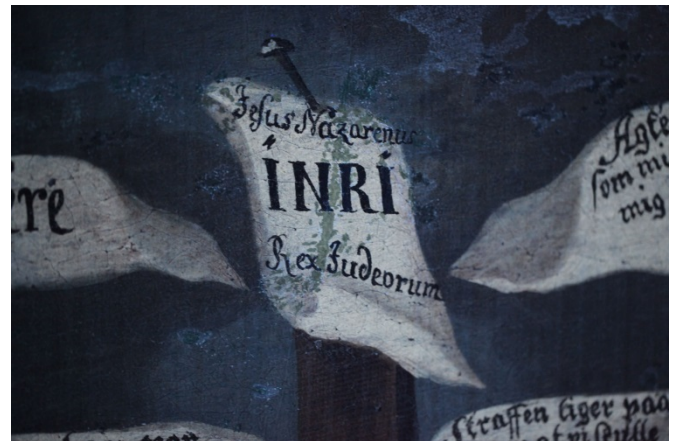

Pasjonsviser, Høyjord kirke. Tall XI: Stilt for Caiphaz. Her har maleren gjort en feil, alle andre versjoner har i denne medaljongen avbildet scenen Stilt for Herodes.

6.4 Eksempler på informasjon ved bruk av UV-belysning

Pasjonsviser, Asak kirke. I UV-belysning blir retusjer godt synlige. Her sees store områder med overmalinger som mørke felt/flekker.

Pasjonsviser, Tranby kirke. Her sees ulik fluorescens på skader og original, intakt maling.

6.5 Eksempler på behov for nytt oppheng

Bakside av Pasjonsviser fra Høyjord kirke. Tauet som maleriet henger i, ser ut til å ha røket flere ganger.

Bakside av Pasjonsviser fra Haug kirke. Sprøtt og slitt oppheng.

6.6 Eksempler på plassering i kirkene

Pasjonsviser i Skånevik kirke, plassert i organistens kontor i 2. etasje. Maleriet er ikke synlig for kirkens menighet.

Pasjonsviser i Høyjord stavkirke, plassert i sakristiet rett over en stråleovn. Temperaturen holder kontinuerlig ca 23 °C og har forårsaket skader på maleriet.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 148/2015

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00